

Mozart

Kammerkonserter

KV. 413, 414 & 415

Håvard Gimse
Trondheimsolistene

Mozart som utøverkomponist

På sine reiser rundt i Europa, fra han var et 6 år gammelt vidunderbarn, traff Mozart mange som ville måle krefter med ham på klaver. Uten unntak falt de igjennom. Da keiser Joseph II i Wien arrangerte en konkurranse mellom Mozart og den anerkjente pianisten og komponisten Muzio Clementi julaften 1781, veddet han på at Mozart ville vise seg som den beste. Keiseren vant det veddemålet.

Wolfgang A. Mozart (1756 – 1791) var ansett som Europas beste utøver på klaver i sin generasjon. Men hans opptreden som klavervirtuos var ikke det viktigste for ham, men tjente bare som et middel til å få vist seg frem med sine komposisjoner. Han var helt tydelig på at hvis han måtte velge mellom å være pianist og komponist, ville han valgt det siste. Arbeidet med komposisjonene var hans kjæreste aktivitet. Men det var som klavervirtuos han var mest berømt og anerkjent i samtiden. Komposisjonene hans vekket ikke alltid den samme entusiasmen. Musikken ble ansett som problematisk og vanskelig. Tilhørerne ble forvirret av musikkens overflod av ideer. Men da førstehåndsminnene om Mozart etter hvert bleknet etter hans død, ble komposisjonene og hans aktiviteter med dem det viktigste i biografiske og vitenskapelige arbeider. Men kvaliteten i verkene som Mozart skrev for seg selv og andre, kan først bli forstått fullt ut når vi også tar i betraktning hans erfaringer og status som en spesielt begavet utøver-komponist.

Mozart er kanskje musikkhistoriens beste eksempel på at det å være utøver og komponist var to sider av samme sak. Hans 23 selvstendige klaverkonserter (27 nummererte i Köchel-katalogen) ble stort sett komponert for ham selv, enten til egne fremførelser eller som deltaker i andres konserter. Noen er skrevet for andre profesjonelle pianister. Flere av hans elever var

så dyktige at de også kunne spille dem. På sine konserter spilte Mozart utelukkende musikk av seg selv. Han ville først og fremst skape seg et navn som komponist for å glede flest mulig mennesker med sin musikk.

Improvisasjon på klaveret var den mest komplette sammensmelting av komponering og utøvelse. Og Mozart improviserte alltid på sine konserter, gjerne en hel time etter å ha spilt gjennom et fastlagt program. Vitner som opplevde hans enestående improvisasjoner, fremhevet hans stadig nye ideer som viste ham som komponist og utøver på en og samme tid. I en av klaverkonsertene mangler store deler av solomusikken i manuskriptet, og i den langsomme satsen er hele venstre hånd utelatt. Det tyder på at Mozart her ville improvisere ved en fremførelse. I det minste spilte han etter hukommelsen det han ikke hadde notert ned, noe det finnes flere eksempler på. Trolig spilte Mozart også forskjellig fra gang til gang hvis han fremførte den samme konserten flere ganger. Det var ikke så ofte, for publikum forlangte nye konserter hver gang han spilte. Han skrev for øyeblikket.

Mozart som frilansmusiker og -komponist i Wien

«Jeg forsikrer Dem at dette er et herlig sted – og for min profesjon det beste stedet i verden. – det vil alle kunne fortelle Dem. – og jeg blir gjerne her for å anvende alle mine krefter på å utnytte det.» skriver den 25 år gamle Wolfgang A. Mozart til sin kjære «Papa» Leopold (4. april 1781). Han har bestemt seg for å hoppe av fra tjenesten som konsertmester og organist hos fyrsteerkebiskop Colloredo i Salzburg og heller søke lykken i habsburgernes hovedstad Wien. Det var virkelig et dristig og revolusjonerende skritt å ta.

«Her er bestemt klaverlandet!», utbryter Mozart entusiastisk til sin pappa noe senere. For Mozart

var Wien *«das Clavierland»*, et «forjettet land», hvor han var sikker på at han kunne leve av sitt enestående musikalske talent som klavervirtuos og som komponist uten å ha en fast stilling ved et fyrstehoff. Mozart lever de siste 10 årene av sitt liv som den første virkelige frilansmusiker og -komponist i vår vestlige musikkhistorie. Med usvikelig tro på egne evner og et sjeldent pågangsmot oppnår han enorm suksess. Dessuten var han i flyr og flamme over å kunne få muligheten til å utnytte sitt dramatiske geni ved å skrive en opera igjen. Mulighetene til det var større i Wien enn de fleste andre steder.

Mozart hadde «talt Roma midt imot» og fikk musikkhistoriens mest berømte «spark bak» ut av døren til sin eneveldige arbeidsgiver fyrsteerkebiskop Colloredo. Med det klarte han å sprengte seg ut av tidens føydale samfunnsstruktur og bryte underkastelsens mønster, noe pappa Leopold aldri hadde klart. Mozart hadde hatt muligheten til det 3 år før i sin reise til München, Mannheim og Paris, uten å våge det. Men ettersom tiden gikk, følte han mer og mer at tiden løp fra ham uten at han fikk oppfylt sine drømmer som komponist og utnyttet sitt talent som utøver fullt ut. Frustrasjonen hadde nådd et punkt hvor noe måtte skje. For lenge hadde han måttet dempe sitt originale uttrykksbehov i musikken for å tilfredsstille Salzburgs og farens krav. Nå møtte han nye utfordringer når han skulle selge sin musikk i et fritt musikkmarked. Han visste at det ville bli vanskelig. Men han var sikker på at hans overlegne talent ville bringe ham «heder og ære», og ikke minst høye inntekter. Han var sin egen herre for første gang i livet. Denne friheten var avgjørende for ham.

Da Mozart våren 1781 kom til Wien for å bli boende der, startet han på bar bakke uten noe sikkert økonomisk grunnlag han kunne leve av før han begynte å tjene penger. Han hadde ingen fast gasje fra et hoff og kunne ikke regne med økonomisk støtte fra pappa Leopold, som ble

værende i Salzburg. Den eneste kapitalen han hadde, var hans talent, og han satset på å skape seg et navn blant wienerne som uavhengig utøver-komponist. Han tilpasser seg raskt Wiens sosiale liv og blir populær blant aristokratiet og det øvre borgerskapet, som skulle bli hans viktigste marked.

Hva hadde vi ikke gått glipp av om Mozart ikke hadde foretatt dette opprøret! Det er ingen tvil om at den musikalske arven etter Mozart ville ha vært annerledes. Hans utvikling som komponist ville ha vært mer bundet av de begrensede mulighetene som bød seg i Salzburg og de andre byene. Klaverkonserter i et så stort omfang og kvalitet som vi har etter ham, ville trolig ikke vært komponert. Hans skapende fantasi ville ikke ha fått så fritt utløp med så mange muligheter som i Wien, selv om han også der måtte tilpasse seg aristokratiets smak og markedets forventninger når han skulle selge seg som komponist og som utøver på klaver.

Mozart som utøverkomponist av klaverkonserter i 1780-årene i Wien

Klaverkonsertene er høydepunktet i Mozarts skaperverk innen instrumentalmusikken og et eventyr i musikkhistorien. Han befattet seg med sjangeren fra tidligste ungdomsår og livet ut. Slik Haydn ble strykekvartettens far, kan vi nesten si at Mozart «fant opp» klaverkonserthen som en betydningsfull sjanger. Før ham var det få konserter for cembalo eller fortepiano som var av høyeste kunstneriske kvalitet. Så å si alle hans klaverkonserter var det. For Mozart kunne ingen andre soloinstrumenter måle seg med et fortepiano. Som en verdig opponent til orkesteret både i kraft og tonevolum, kunne to krefter balansere hverandre. Konsertante og symfoniske elementer smeltet sammen i en høyere enhet.

3. mars 1782 holder Mozart sin første konsert

med egne verker i Burgtheater i Wien. Han fikk vist seg frem offentlig som utøver-komponist for første gang også utenfor salongene. Det ble en gedigen triumf. På konserten spiller han sin første originale klaverkonsert fra 1773 (nr. 5 i D-dur K175), som han ofte hadde spilt på sine reiser i Europa. De fire første nummererte klaverkonsertene i Köchel-katalogen (K37, K39, K40, K41) er arrangementer av andres musikk. For å tilfredsstille wiener-publikumets smak erstatter han den litt for «lærde», kontrapunktiske siste satsen med en lettere tilgjengelig Rondo (K382). Det er den første satsen til en klaverkonsert han skriver i Wien-årene. Til Leopold sender han den med ordene «*rondoen som gjør så stort leven her*».

Med ett er Mozart blitt en sensasjon i Wien og er byens store samtaleemne. Etter bare vel ett og et halvt år i Wien, har han klart å etablere seg i det sosiale miljøet i byen som utøver-komponist og blitt en stjerne i salongene. Han gifter seg med Constanze Weber (til pappas store fortvilelse) og oppnår enorm suksess med det tyske syngespillet *Bortførelsen fra Seraillet*. Han har flere elever, en rekke faste støttespillere blant aristokratiet og et godt omdømme ved keiserhoffet. Endelig ser han for seg en fremtid som utøver-komponist av egne klaverkonserter i offentlige konserter i advent- og fastesesongene.

Hele 17 klaverkonserter skapes i de 9 årene han har igjen å leve. 15 av dem blir skrevet og fremført i de neste 5 konsertsesongene. Han komponerte ingen nye konserter hvis han ikke hadde muligheten til å fremføre dem selv. Noen skrev han også for andre. Fra 1784 til 1786 strømmet det intet mindre enn 12 klaverkonserter (nr. 14 – nr. 25) fra hans notepenn, 8 av dem på bare ett år fra 1784 til 1785. De siste 5 årene han levde, skrev han bare 2 klaverkonserter. 1784 var også det store mirakelåret i konsertaktiviteten. På 40 dager i fasten det året holder Mozart 23 konserter med egne klaverkonserter. Mozart var sin egen

impresario og måtte gjøre alt selv, fra å leie lokaler og orkestermusikere til annonsering og trykking og distribusjon av billetter. I tillegg skulle han jo komponere all musikken og fremføre den selv. Det er vanskelig å forstå at det var mulig.

Klaverkonsertene nr. 11 i F-dur (K413), nr. 12 i A-dur (K414) og nr. 13 i C-dur (K415)

«Nå mangler enda 2 konserter for abonnementskonsertene. - Konsertene er akkurat en mellomting mellom det for vanskelige og det for lette – er meget briljante – behagelige for øret – naturlige uten å være innholdsløse – her og der – kan også kjennere alene oppnå tilfredsstillelse – dog slik – at ikke-kjennerne må være fornøyde med det uten å vite hvorfor.»

Slik beskriver Mozart selv disse tre klaverkonsertene (28. desember 1782). Han ønsket å sjarmere wienerpublikumet med elskverdig musikk uten altfor fremtredende originalitet. Den skulle være «*das Mittelding*» mellom den galante og den lærde stil, noe både for både *Kenner* (kjennere) og *Liebhaber* (amatører). De skulle kunne spilles med fullt orkester eller *a quattro* med bare strykekvartett som akkompagnement.

Mozart komponerte de 3 klaverkonsertene nr. 11, nr. 12 og nr. 13 høsten 1782 og vinteren 1782/1783. De skulle være til eget bruk i fasten 1783. A-dur konserten, nr. 12 (K414), ble komponert først av de tre (oktober 1782) og er den første i rekken av Mozarts klaverkonserter fra perioden i Wien 1781 – 1791. Konserten er poetisk, med en varm og livlig Andante. Nummer 11 (K413) og 13 (K415) er fullført i januar 1783. Salget som manuskriptkopier går ikke helt etter planen, og de måtte selges stadig billigere. Kanskje var de for vanskelige for amatører likevel?

Ønsket om å skrive populært for publikum viser

seg tydelig i den galante åpningssatsen i nr. 11 (K413). Larghettoen er som et fint spindelvev der pianisten spinner videre med lette passasjer. Finalens raffinerte kontrapunktiske spill i menuett-form vil kanskje være noe for kjennere.

Konsert nr. 13 (K415) er den mest briljante med en lys og festlig karakter, som ofte assosieres med tonearten C-dur hos Mozart. Andanten er som en *cantabile* pastoralliknende arie. Siste sats er en slags gigue i rondoform med en spesielt vakker episode i C-moll.

Pappa Leopold hadde et stolt øyeblikk i Wien i 1785 da han opplevde sin sønns suksess som utøver-komponist ved en konsert: *«Konserten var strålende og orkesteret spilte fremragende. ... det var en ren glede å høre samspillet mellom instrumentene og gjorde at jeg fikk tårer i øynene. ... Da Wolfgang forlot scenen, viftet keiseren med hatten og ropte 'bravo Mozart!'*» En bedre oppmuntring kunne han ikke få!

Gunnar Sæther

En sen høstkveld i 2012 ...

... satt Kjell Hillveg, Ketil Bjørnstad og Wiggo Andersen sammen i Gamlebyen i Fredrikstad og diskuterte hvorvidt denne delen av byen, som allerede på 1700-tallet fremsto ganske lik slik vi ser den i dag, burde få sin egen Mozartfestival! Her kunne man lett se for seg den livsglade komponisten vandre mellom kneipene, kanskje nynnende på råmaterialet til en ny opera.

Samme kveld fikk jeg en telefon fra Andersen, der han lurte på om jeg kunne være med å bygge opp en slik festival, og å skape programmet til den første festivalen i 2013. Sjelden har jeg fått et spørsmål det er lettere å svare ja på, og siden dette har Mozartfestivalen i april vært en årlig begivenhet i det som ofte blir beskrevet som Nord-Europas best bevarte festningsby.

Rekken av begivenhetsrike festivaler ble imidlertid brutt av korona-pandemien i 2020. Vi var tvunget til å avlyse den tradisjonelle festivalhelgen, men det ble istedet gjennomført noen få erstatningsarrangementer, delvis streamet til internett, slik at smittefaren ble eliminert.

I 2021, da det etterhvert ble klart at pandemien igjen umuliggjorde vanlig festivaldrift, tenkte vi annerledes: Hvorfor ikke gjøre en innspilling av noen sentrale Mozartverker slik at publikum kunne glede seg over hans musikk på denne måten?

TrondheimSolistene, som siden starten har vært sentrale i flere av festivalens konserter ble forespurt om å medvirke. Orkestrets leder Geir Inge Lotsberg har de siste 4 årene vært min likeverdige partner i programmeringen, og dette har vært en ekstra stor glede siden vi på slutten av 1980-tallet studerte sammen ved musikkhøyskolen Mozarteum i Salzburg.

Repertoar for innspillingen ble diskutert, og man landet på tre klaverkonserter som vi i Salzburgstudiene gikk grundig gjennom: KV 413-415.

For at denne innspillingen kunne bli mulig, har vi vært avhengig av mye velvilje. Vi ønsker å rette en ekstra stor takk til Mozartfestivalen og dens leder Wiggo Andersen, samt alle festivalens støttespillere og medarbeidere. I tillegg har TrondheimSolistene og Steinar Larsen vært særdeles positive, og både plateselskap og teknikere rundt selve innspillingen har strukket seg til det ytterste for et optimalt resultat.

Vi håper med denne utgivelsen å bidra til fortsatt levende interesse og store opplevelser rundt en av musikkhistoriens største begavelser; den unike Wolfgang Amadeus Mozart.

Kongsvinger, 4/9 2021,
Håvard Gimse

WOLFGANG AMADEUS MOZART (1756-1791):

Klaverkonsert nr. 11 i F-dur, KV. 413

1. *Allegro* ————— 8.41
2. *Larghetto* ————— 6.45
3. *Tempo di Menuetto* ————— 5.22

Klaverkonsert nr. 12 i A-dur, KV. 414

4. *Allegro* ————— 9.55
5. *Andante* ————— 7.29
6. *Allegretto* ————— 5.56

Klaverkonsert nr. 13 i C-dur, KV. 415

7. *Allegro* ————— 9.59
8. *Andante* ————— 7.21
9. *Allegro* ————— 8.16

Håvard Gimse, *klaver*
Trondheimsolistene
Geir Inge Lotsberg, *leder*

Fiolin

Geir Inge Lotsberg
Fride Bakken
Johansen
Stefan Penjin
Rannveig Ryeng
Kristian Ye

Alexander Robson
Åse Våg Aaknes
Eira Bjørnstad Foss
Nella Penjin
Maja Lundeteig

Bratsj

Verona Rapp
Karoline Vik Hegge
Mari Bøe

Cello

Marit Aspaas
Marianne Baudouin Lie
Jaroslav Havel

Kontrabass

Ole Herman Skøyen Sjölin

Innspilt i Frimurerlogen i Trondheim
15-17. april 2021
Opptak: Kyrre Laastad, Øra studio
Pianostemmer: Shoko Shiroki
Redigering: Geir Inge Lotsberg

Tekst: Gunnar Sæther
Design: Erik(sen)
Flygel stilt til rådighet av Trondheim
Kammermusikkfestival
Trondheimsolistene er støttet av:
NTNU - Norges teknisk-naturvitenskapelige
universitet, Sparebank1 SMN og Koteng.

Offentlig støtte fra Kulturdepartementet,
Trøndelag fylkeskommune og Trondheim
kommune.

Takk til Mozartfestivalen i Fredrikstad
og Wiggo Andersen.

www.trondheimsolistene.no
www.fabra.no
©+ ©Fabra 2021